

Дејан Михаиловић

СПОМЕНИЦИ

*Кад рушишће споменике, чувајте постоља.
Увек се могу уиошребити.
Станислав Јежи Лец*

КАРАЂОРЂУ

Први споменик вожду Карађорђу у Београду подигнут је пре више од једног века на Калемегдану, на месту данашње Мештровићеве „оде захвалности” Француској. На конкурс у изразу споменика победио је рад сликара и члана „Ладе” Пашка Вучетића. Краљ Петар I Карађорђевић 13. августа 1913. године свечано је смакнуо плахту са бронзаног споменика свом деди и међу окупљеним светом завладао је мук. Испод фигуре Вожда на високој стени указало се у подножју још шест фигура: вила која носи барјак, војник, мајка с дететом, један устаник и један слепи гуслар. Споменик, записаће Јован Дучић, „представља поворку која се пење према Карађорђу и коју прати гуслар и на којој има не мање него седам фигура, све лепша од лепше, и мисаонија од мисаоније. Нико не би лепше представио оно извијање из таме народа који је тако прекривен страдањима и коме су се, као што пева Вишњић, показивали толики знаци по небу да се дигне, ’ал се Срби дићи не смедоше’. Та је поворка и страшна и величанствена.” Страшну и величанствену поворку с Карађорђем јавност није прихватила, па је спо-

меник уклоњен почетком 1918, уз образложење да је оштећен у ратовима. Од целог споменика сачувана је само фигура слепог гуслара.

Други споменик Карађорђу у Београду подигнут је код Народне библиотеке Србије 1979. године. Кроз прозор стана професорке Иване Богдановић у Катанићевој улици, где су сваке среде увече студенти четврте године Опште књижевности долазили „код Нане на часове тумачења поезије”, могла се видети силуэта бронзаног Војда с леђа: гломазан, ригидан и мрк, са кривом сабљом која му пада спреда налево и делује као какав млаз. Док сви стоје крај прозора, Нана каже: „Међу нама, зовемо га Тајанствени Пишач.”

ФРАЊИ ЈОСИФУ

У окупираном Београду Аустријанци су намеравали да на исто место одакле је уклоњен споменик Карађорђу поставе споменик Фрањи Јосифу, првом европском владару који је признао Краљевину Србију. Бронзана фигура хабзбуршког августа, изливена у Бечу, лађом је превезена до савског пристаништа и допремљена на Калемегдан крајем 1918, кад је престоница већ била ослобођена. На молбу калуђера Цркве Ружице, који су се пожалили да им је звоник оштећен у бомбардовању, император је преточен у звона. Сваког дана по подне и о црквеним празницима, и дан-данас, с калемегданске богомоље оглашава се бронзани цар.

ПЕТРУ I КАРАЂОРЂЕВИЋУ

И

АЛЕКСАНДРУ I КАРАЂОРЂЕВИЋУ

О стогодишњици завршетка Првог светског рата и проглашења Краљевине СХС, другог децембра 2018, у новинама је осванула вест: „Принц Александар Карађорђевић поздравио

је одлуку да се подигне споменик његовом де-ди. 'Поносан сам на то што ће мој деда краљ Александар коначно добити споменик у Београду, а веома ми се допада и предлог председника Србије, у својству грађанина, да буде подигнут управо на простору између два двора у центру града.'" Градска комисија усвојила је, дакле, да се реплика споменика краљевима Петру I од Србије и Александру I од Југославије са париског *Place de Colombie*, из 1936. године, постави у Београду на *месту злочина*. Јер управо на том „простору између два двора” налазио се од 1844. до почетка XX века први нововековни српски двор, познат у народу као Конак. У њему су столовали кнез Александар Карађорђевић и кнегиња Персида, кнез Михаило и кнегиња Јулија, краљ Милан и краљица Наталија и најзад краљ Александар и краљица Драга. Када су у Мајском преврату 1903. српски официри убили последњег Обреновића и његову супругу и избацили их кроз прозор Конака на улицу, на престо је доведен кнез Петар Карађорђевић, који је уочи злочиначког чина благословио заверу. Из *Бележака* пуковника Антонија Антића, једног од организатора и учесника у крвавом мајском пиру, сазнајемо да „књаз Петар није веровао у почетку, жалећи се како су га појединци пљачкали на рачун таквих завера, па од свега тога није било ништа. Цело имање које је наследио од оца у Румунији тако је, вели, упропастио. Зато он ни сада не верује да је то озбиљна ствар. Али кад му је Хаџи Тома рекао да официри и то млађи раде на томе, он се одобривољио и рекао: *А, што је шио друџо, ако су официри љредузели љтакво шиоџод, онда љтаква завера може усиейи.*” Чим се попео на трон, краљ Петар I Карађорђевић наредио је да се Конак сруши, „да га не подсећа”. Поводом једне моје маргиналије о популарном чика Перри у роману *Подвизи и сйрадања Грофа од Такова* пише ми Вава Петковић: „У Паризу је, другом половином XIX века живела и радила

извесна Laure Nauman, једна од оних што их Французи духовито зову *les grandes horizontales*; један од њених бројних љубавника је био и Проустов 'Grand oncle' Weil, богати јеврејски банкар. Прустолози је сматрају могућим моделом за Одету, што је мислила и она јер се смртно наљутила на Пруста прочитавши *Un amour de Swann*. За њу се по Паризу причало како је једини мушкарац ког је заиста волела био Петар Мркоњић, будући српски краљ. Срби воле приче, стварне или измишљене, о својим мушкарцима, али овај детаљ се нимало не уклапа у иконични лик чика Пере, иначе прононсираниг алкоса. Али: са љубављу или без, са чарапама или без, оваква *affaire de coeur* је морала коштати макар део румунских имања, а сведочи нам како се будући чика Пера и није сваког јутра будио са мишљу о Косову. Не замерам му; смета ми напор да се све симплификује и јефтино митологизира."

Није то било први пут да се предлаже подизање споменика Карађорђевићима „на простору између два двора”. Први пут је идеја о подизању споменика на месту злочина покренута такође јубиларно, четири године раније, о стогодишњици почетка Првог светског рата.

НИКОЛИ ПАШИЋУ

Никола Пашић, од миља Баја („Баја све зна”, говорили су присталице ондашњих радикала), први популиста модерне Србије и потоњи први премијер Југославије, био је један од најзначајнијих учесника у озлоглашеној „Бонтуовој афери” из 1881. године. Француски берзански мешетар и банкар Пол-Ежен Бонту поткупио је био све српске народне посланике, политичаре и дворске актере онога доба како би народна скупштина његовој банци доделила концесију за изградњу прве српске пруге. Популарни Баја је за обезбеђивање кворума добио

хиљаду златних наполеона. Није прошло годину дана, а Бонтуов новчани завод је банкротирао и изазвао пад француске берзе, док се српска државна каса нашла пред стечајем. То нимало није сметало чика Баји да неколико година касније, кад је афера већ тонула у заборав, купи у Београду хотел „Национал”. Али пошто сваки шпаркација има свог трошкацију, и Баја је имао свог сина Раду, који је за време Великог рата, док су српски војници гинули или се смрзавали на Проклетијама, банчио и лумповао по Паризу, трошио очеву течевину и препродавао Немцима платину за оружје. Кад му понестане пара, слао би из Париза оцу телеграм: *Ошцај сину новац*, а Баја му је одговарао: *Ошцај сину курац*. Није се раздвајао од цилиндра у који је стављао цедуљице са молбама грађана кад би му пришли да се заузму за неког свог рођака; пред улазак у парламент, кафану или фијакер скидао би цилиндар и махао њиме окупљенима у знак поздрава, а беле цедуље са именима као пахуље снега полетеле би кроз ваздух изнад Пашићеве главе. Своме Баји Срби су подигли споменик на Тргу Маркса и Енгелса 1998. године, испред монументалне соцреалистичке зграде Дома синдиката. Громадни бронзани чика Баја, који је увек ишао погурен, добио је споменик висок четири и по метра и дао име тргу где му није место: стоји на постаменту гологлав, без цилиндра и цедуљица, усправљен и испршен на земљу коју је као своју дедовину прецртао, загладан у мајцицу Русију.

АЛЕКСАНДРУ М. ОБРЕНОВИЋУ V

Последњег владара из династије Обреновића краља Александра и његову жену извукли су војници ноћу из кревета, искасапили сабљама, изрешетали куршумима и бацили на улицу да их војска и свет виде мртве у крвавим спаваћицама и да ником не падне на памет да њихову смрт

доведе у питање. Спремне да исправљају историјске криве Дрине, касније власти су, заузврат, Сашино име вратили булевару који се у социјализму звао Булеваром револуције, и у истом том булевару подигли му бисту испред зграде Општине Звездара – али са грешком. Владари из династије Обреновића стављали су римски број владара после презимена, по династичком редоследу смењивања на трону (кнез Милош Обреновић I, кнез Милан Обреновић II, кнез Михаило Обреновић III, кнез и краљ Милан Обреновић IV, краљ Александар Обреновић V), док су Карађорђевићи ту ознаку стављали после имена. Име једног од, додуше многих, убијених српских владара, *Александра Обреновића V*, општински оци помешали су са именима других владара са римским бројевима и трагичним судбинама, и угравирали *Александар I Обреновић*.

Збрка је општа и свеprisутна.

ПАТРИЈАРХУ ПАВЛУ

У башти кафића *Свети Марко*, испред истоимене цркве на Ташмајдану, устаје један младић из групе младих за спојеним столовима, узима своју столицу и приноси је скромном споменику патријарху Павлу у травњаку преко пута. Смештена између кафића, цркве и трамвајске станице, Његова бронзана светост у природној величини издваја се од свих осталих вертикалних споменика тиме што фигуру патријарха представља у седећем, а не у уобичајеном, стојећем положају. Седе и Џојс у Пули и Сремац и Калча у Нишу и Чехов у Подмосковљу и Пекић на Цветном тргу, али сви седе *на нечему*: на столици, за кафанским столом, на клупи или ступу. Ова скулптура би могла да се зове *Патријарх Павле седе у ваздуху*. Кад младић подметне столицу испод искривљеног кипа, скулптура добија смисао и мења име: *Патријарх Павле седе у кафићу*.

* * *

Ако већ није краљевима Александру и Петру Карађорђевићу, онда је о стогодишњици почетка Првог светског рата преко пута „простора између два двора”, у степенастом парку изнад Руског дома, на месту негдашње зграде мисије царске Русије у Србији подигнут споменик НИКОЛАЈУ П РОМАНОВУ. За утеху и за инат. Наљутио се кмет на цело село па одсекао себи к.

Владарима наших градова пало је на памет да подигну споменик и једном минорном песнику који је величао Стаљина и бољшевице, убице последњег руског цара. У лето 2016. подигнута је испред зграде „Енергопројекта” на Новом Београду спомен-биста Казахстанцу ЦАМБУЛУ ЦАБАЈЕВУ, чије су стихове по наруџбини КГБ-а писали руски песници потписани у Цамбуловим збиркама као преводиоци, а та стихотворенија никад нису ни преведена на српски.

Међу новокомпоноване руске споменике спада и несрећни споменик првом светском и совјетском космонауту ЈУРИЈУ ГАГАРИНУ, подигнут негде у свемирском Новом Београду, на једној сабласној ледини између натуштених солитера каквих је по новосибирским градовима непретрој: сићушна глава у скафандеру, смештена на огроман и висок постамент, не запажа се ни са три метра. Станари солитера су негодовали, мучени космонаут је уклоњен, чека се нови споменик.

Све је богатија и судбина споменика ДИМИТРИЈУ ТУЦОВИЋУ у Београду и многих сличних који мењају адресе, ничу непозвани или нестају заувек у ропотарницама историјских победа.

Шта најзад рећи о споменицима који се у помами паланачког урбицида тек надвијају над градове попут претње. Такав је планирани монументални споменик СТЕФАНУ НЕМАЊИ – тачније, споменик грандиозном кичу – испред зграде (укинуте) прве железничке станице у Београду, будућег Музеја Немањића, витезова Реда гвоздених путева!

Сваки споменик говори о нама самима.